

BANK GOSPODARSTWA KRAJOWEGO

ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

w świetle

prasy i literatury ekonomicznej zagranicą

W A R S Z A W A

ROK II

15 GRUDZIEŃ 1947

NR 23.

ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

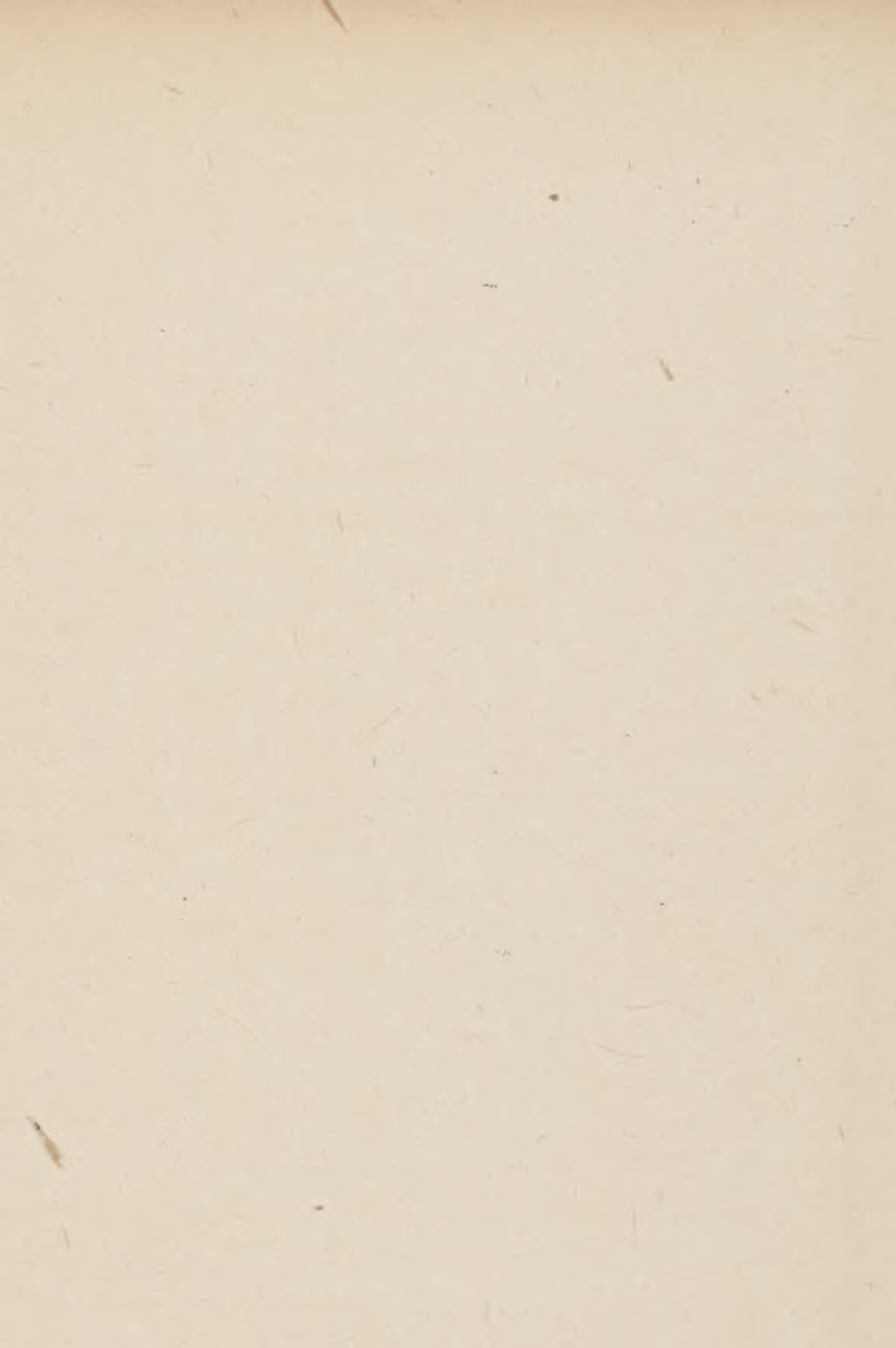
w świetle prasy i literatury ekonomicznej zagranicą

Nr 23

Rok II

S p i s r z e c z y :

1. H. HENDERSON	Westminister Bank Review
Zagadnienie siły	Listopad, 1947.
nabywczej	
2. E. GRANOWSKI	Mircwoje Choziajstwo
Uprzenysławienie socjali-	i Mirowaja Politika
styczne i kapitalistyczne	Nr 9. Wrzesień, 1947.

ZAGADNIENIE SIŁY NABYWCZEJ

Westminster Bank Review

Po ogłoszeniu jesiennego budżetu stało się rzeczą jasną, że należy wreszcie podjąć jakieś kroki, zmierzające do zmniejszenia nadmiernej siły nabywczej. Kontrast pomiędzy rozrzutnością w sprawach pieniężnych a ograniczeniami w życiu gospodarczym stawał się z każdym miesiącem coraz bardziej jaskrawy na przestrzeni minionego roku. Zaostrzają go ponadto zarówno zarządzenia i plany, zmierzające do zmniejszenia deficytu w handlu zagranicznym, przez ograniczenie importu, jak też długofalowe posunięcie w dziedzinie np. polityki rolnej; mają one na celu podniesienie cen produktów rolnych, co powinno z kolei wpłynąć dodatnio na rozszerzenie w latach następnych uprawy zbóż krajowych. Staje się rzeczą coraz bardziej oczywistą, że nadmierny popyt szkodzi naszej wytwórczości. Błędne byłoby mniemanie, że plan eksportu można wykonać za pomocą presji środków administracyjnych, jeśli siły popytu i podaży działają w kierunku przeciwnym.

W związku z tym wyłania się pytanie, jaką formę powinna przyjąć akcja, zmierzająca do rozwiązania tych palących problemów. Szczególnie dwie kwestie wymagają krytycznej analizy. W jakim stopniu można poprawić sytuację, jeśli zmniejszymy wydatki inwestycyjne? W jakim stopniu nadmierne zapasy pieniężne jednostek i przedsiębiorstw przyczyniają się do zbyt silnego wzrostu siły nabywczej?

Pierwsze pytanie odnośnie zmniejszenia wydatków inwestycyjnych budzi pewne wątpliwości, które należy wyjaśnić. Cały program wydatków inwestycyjnych odnosi się do przyszło-

ści. Obejmuje on pewne prace, które mają być wykonane w ciągu paru lat, przy czym pochłaniać one będą coraz większe sumy. Bez wątpienia te nakłady kapitałowe należy zmniejszyć i to dość znacznie; jeśli tego nie uczynimy, powodować one będą zużycie większej ilości materiałów i pracy, wywierając stale rosnący nacisk inflacyjny na cały nasz system gospodarczy. Utrzymanie obecnego natężenia nakładów kapitałowych na niezmiennym poziomie będzie wymagało pewnych zmian w polityce, które nie znajdują uznania u niektórych ministrów, a w razie zmniejszenia tempa inwestycji w przemyśle, wywołają rozczarowanie przedsiębiorców.

Jest faktem ogólnie już uznanym i potwierdzonym przez Związek Brytyjskich Przemysłowców, że podjęto zbyt dużo prac inwestycyjnych, które ze względu na stan obecnego zaopatrzenia materiałowego i trudności na rynku pracy nie będą mogły być ukończone w krótkim okresie czasu. Oczywiście, powoduje to straty. Unieruchamia bowiem materiały i wkłady dokonanej pracy w niewykończonych inwestycjach, a w wielu przemysłach, jak np. w budowlanym lub przemyśle maszynowym wywołuje inflacyjną wyżkę cen materiałów i robocizny. Ograniczając nasze nakłady kapitałowe do mniejszej ilości zadań, osiągnęlibyśmy dużo lepsze rezultaty. Gdybyśmy np. zaczęli budować mniej domów, moglibyśmy ukończyć ich budowę znacznie wcześniej i może dużo taniej. Widzimy więc, że zmiana programu nakładów kapitałowych jest nieodzowna.

Sama jednak zmiana programu inwestycyjnego nie wystarczy; należy również zmniejszyć tempo inwestycji i stworzyć takie warunki, aby przemysł budowlany i maszynowy zwolnił część siły roboczej do innych przemysłów.

Wydaje się, że nasze pojęcie o konieczności nakładów kapitałowych są wyrazem ogólnego pędu, w którym brak jest poczucia proporcji. Nie tak dawno jeszcze wysuwano konieczność szybkiego realizowania programu modernizacji przemysłu, skoro tylko na to pozwolą warunki fizyczne. Reakcja przeciw temu niebezpiecznemu pogładowi była potrzebna. Ale niemniej pozostaje faktem, że po sześcioletnim okresie wojny, w którym wstrzymano wszystkie inwestycje, służące celom pokojowym, wiele braków w tej dziedzinie wymaga natychmiastowego uzupełnienia.

Odnosi się to szczególnie do tych nakładów, od których zależy wzrost produkcji i zmniejszenie strat. Braki naszego systemu transportowego są typowym przykładem "wąskich przekrojów" w naszym życiu gospodarczym. Najbardziej palącym zadaniem jest usunięcie zaległości w kolejnictwie przez dostarczenie parowozów i taboru kolejowego oraz kontynuowanie prac renowacyjnych. Również w górnictwie modernizacja urządzeń jest niezbędnym warunkiem znacznego wzrostu produkcji w ciągu najbliższych lat.

Wskutek wstrzymania procesu modernizacji i renowacji zakładów przemysłowych podczas wojny, olbrzymia część istniejących fabryk posiada urządzenia zużyte lub przestarzałe. Przeprowadzenie w tych zakładach modernizacji jest rzeczą konieczną, jeśli nie chcemy, aby nastąpił w przemyśle absolutny spadek wydajności. Poza tym nie możemy zostawić także na uboczu rozważania o relatywnej wydajności przemysłu i jego sile konkurencyjnej. Nasza potrzeba rozszerzenia eksportu nie jest jedynie ograniczona do przejściowego okresu trudności, w jakim obecnie znajduje się gospodarka brytyjska. Nie przyniesie nam wiele korzyści zwiększenie wy-

wozu w ciągu najbliższych dwu lat, jeśli nie potrafimy utrzymać zdobytych rynków z chwilą, gdy zwiększy się konkurencja przemysłowa. Wydaje się rzeczą nieprawdopodobną, aby Wielka Brytania mogła utrzymać swój eksport na wysokim poziomie, godząc się jednocześnie na pozostanie krajem, technicznie zacofanym.

Niebezpieczeństwo krótkowzrocznej akcji jest szczególnie wielkie w tej dziedzinie. W okresie obecnym łatwo jest uzyskać nadal zamówienia w krajach zamorskich na dostawę maszyn, które osiągają tam korzystną cenę. Ten rodzaj wywozu jest atrakcyjną pozycją dla eksporterów, ponieważ przynosi szczególnie wysokie zyski. Pociąga to jednak za sobą stałe niebezpieczeństwo, że będzie on zbyt duży i wskutek tego szkodliwy dla całości gospodarstwa. Wiele błędów tego typu popełniono już w ciągu ostatnich dwu lat. Pomimo to jednak, zdaje się, istnieją coraz silniejsze tendencje do zintensyfikowania eksportu maszyn w ostatnim okresie. Minister Handlu, Sir Stafford Cripps, powiedział w dniu 12 września do przedstawicieli Przemysłu Brytyjskiego:

"Pewna część naszego dodatkowego eksportu - około 60 miln. funtów musi być wywieziona w formie dobr inwestycyjnych. Część tego wywozu musi być pokryta dodatkową produkcją, a to oznacza opóźnienie dostaw maszyn i wyposażenia technicznego dla naszych przemysłów".

Jeśli to jest istotnie konieczne, to naprawdę jest to fakt godny pożałowania. Należy naprawić naszą sytuację gospodarczą, ale nie wolno tego czynić kosztem wyposażenia naszych fabryk. Powinniśmy uczynić wszystko co można, ażeby nie eksportować maszyn, które są niezbędne dla brytyjskiego przemysłu i zaktóre otrzymujemy "słabą" i niewymie-

nialną na dobra walutę.

Rozważając program inwestycji publicznych, np. budowania domów mieszkalnych, szkół, szpitali, czy też naprawę dróg lub mostów, możemy łatwo popełnić błąd w przeciwnym kierunku. Nie ma niebezpieczeństwa, że oszczędność w wydatkach na tego rodzaju inwestycje będzie za daleko posunięta. Gdyby tak uczyniono, narażonoby się zbyt łatwo na utratę popularności i na ataki polityczne. Również przemysły, które są bezpośrednio zatrudnione przy takich pracach, nie mogą być przestawione na eksport. Mało jest także prawdopodobne, że obecny rząd ulegnie argumentom, przemawiającym za zatrudnieniem robotników, pracujących w budownictwie i metalownictwie, w przemysłach eksportujących. Dlatego więc mniemanie, że władze publiczne zmniejszą program robót tak, jak tego wymagają okoliczności, nie posiada istotnych podstaw.

Niedostateczna ilość mieszkań jest nadal płącym zagadnieniem socjalnym; powoduje ona więcej cierpień niż brak dóbr konsumcyjnych i wpływa hamująco na stan mobilności siły roboczej w przemysłach. Abstrahując od tych ogólnych rozważań, można powiedzieć, że przyśpieszenie tempa budowy mieszkań w pewnych miejscowościach ma wielkie znaczenie, związane bezpośrednio z naszymi planami produkcji. Np., chociaż obecne poglądy do do konieczności zwiększenia liczby robotników rolnych nie pokrywają się w zupełności z rzeczywistością, to jednak prawdą jest, że interesy produkcji rolnej wymagają, aby budowano więcej domów w okręgach wiejskich. Biorąc kraj jako całość, można stwierdzić, że obecnie nie należy zmniejszać tempa budowy budynków mieszkalnych.

Istnieją jednak pewne typy budownictwa, które można ograniczyć. Szczególnie należałoby zaprzestać budowy nowych fabryk, które mają być dopiero w przyszłości uprzemysłowione. W żadnym jednak wypadku ograniczanie rozmiarów inwestycji nie powinno prowadzić do pozostawiania niewykończonych fabryk. Właśnie przez wykończenie tych rozpoczętych prac będzie można wykorzystać w pełni zasoby wytwórcze.

Jeśli nie chcemy pogorszyć istniejącej sytuacji gospodarczej, musimy zredukować sumę, przeznaczoną na bieżące nakłady. Właściwym lekarstwem będą ograniczenia w finansach publicznych, wzrost podatków i zmniejszenie wydatków, nie objętych planem inwestycyjnym.

Tu jednak natrafiamy na trudności polityczne. Jednak polityka finansowa może ulec zmianie, jeśli ma za zadanie pochłonać nadmiar siły nabywczej, nie obciążając jednocześnie nowymi ciężarami grup o niskich dochodach? Wydatki, które powinnyby ulec zmniejszeniu, są jednocześnie wydatkami, które przynoszą największe korzyści słabszym ekonomicznie warstwom społeczeństwa, jak np. dotacje aprowizacyjne.

Obecnie niektóre odłamy lewicowe popierają projekty nałożenia daniny kapitałowej lub rocznego podatku kapitałowego, co można uważać właśnie za próbę zhalezienia wyjścia z istniejących trudności politycznych. Jeśli za pomocą podatków nie można już więcej czerpać z dochodów grup zamożnych, dlaczego nie naruszyć ich zasobów kapitałowych? Ta propozycja popierana jest argumentami, które sprowadzają nas do drugiego z zasadniczych zagadnień, jakie poruszyliśmy na początku.

Podczas ostatnich miesięcy niektórzy ekonomiści dowodzili, że zagadnienie nadmiernej siły nabywczej nie jest głównie wynikiem przewagi bieżących dochodów nad istniejącą poda-

zą towarów i usług. Nagromadzenie funduszy kapitałowych -
- oto zasadniczy czynnik omawianego problemu. Podczas wojny
dochody osób prywatnych i przedsiębiorstw były dużo wyższe
niż ich wydatki; w wyniku czego powstały ogromne oszczędno-
ści, reprezentujące poważną siłę nabywczą. Ażeby zmniejszyć
konsumcję, nie wystarczy zredukować tylko dochody netto.
Środki fiskalne należy rozciągnąć również na sumy, nagroma-
dzone na rachunkach bankowych, obejmując wkłady oszczędno-
ściowe, pochodzące zarówno z lat dawniejszych, jak też z o-
kresu wojennego oraz fundusze reinwestycyjne przedsiębiorstw.

Powszechny brak towarów i usług sprawia, że ludzie
skłonni są w większym stopniu używać swoje oszczędności na
zakup dóbr trwałej konsumpcji, które normalnie byłyby nabywa-
ne z dochodu. W pewnych okolicznościach jednostki mogą trak-
tować pewne typy środków kapitałowych, jako rozporządzalną
siłę nabywczą do pewnych ogólnych celów. Ma to miejsce szcze-
gólnie przy wypłatach sum ryczałtowych, jak np. odprawy de-
mobilizacyjne. Jednostki, które mają szczególne trudności,
uniemożliwiające im życie z dochodu, będą w pewnej mierze
robić poprostu wydatki z kapitału, traktując to jako zjawi-
sko przejściowe, prowadzące w rezultacie do niższego standar-
tu życiowego. Bardzo bogaci jednak przyzwyczaili się żyć
z kapitału, uważając to za nieuniknioną konieczność. Niemniej
jednak rozróżnienie między kapitałem a dochodem, chociaż
straciło ono wiele na ostrości, jest jednak w dalszym cią-
gu aktualne ze względu na psychologię i obyczaje społeczeń-
stwa brytyjskiego.

Opodatkowanie zapasów kapitałowych, uważane jest za
odpowiedni instrument przeciw polityce inflacyjnej, traci
wiele ze swej słuszności, jeśli poddamy je krytycznej oce-

nie. Faktem jest, że ogólna suma pretensji kapitałowych, wyrażonych w pieniądzu, wzrosła znacznie podczas wojny, jako odpowiednik wzrostu długów publicznych. Ale nie należy pominąć milczeniem znacznej obniżki siły nabywczej pieniądza, która ciągle jeszcze trwa. A zatem jest to rodzaj ukrytego podatku kapitałowego, pobranego od wszystkich przedwojennych lekat w papierach wartościowych i większości przedwojennych inwestycji. Mówiąc bardzo ogólnie, możemy stwierdzić, że wzrost pretensji kapitałowych nie przyczynił się do zwiększenia za-
możności, jeśli będziemy mierzyć w dobrach materialnych.

Wzrost ten koncentruje się w grupach o małym dochodzie, przybierając postać wkładów, nieprzekraczających kilkuset funtów. Takie pretensje nie mogłyby być zredukowane przez nałożenie podatku kapitałowego, nawet gdyby to było pożądane. W każdym bądź razie konieczne jest, choćby ze względów czysto administracyjnych, wyznaczenie pewnej granicy opodatkowania, jak to ma miejsce przy podatkach spadkowych.

W praktyce więc podatek od kapitałów nie dotknałby sum, złożonych na rachunkach bankowych osób prywatnych, których wysokość nie przekracza 2.000 funtów sterlingów.

Nie wydaje się rzeczą prawdopodobną, aby podatki od kapitału zachęciły społeczeństwo do oszczędzania. Przeciwnie, ~~być może~~ się rozpowszechniać zwyczaj życia z kapitału. Oczywiście ludzie sprytni i nieuczciwi rozwinięta wówczas pomysłowość, aby ukryć lub podać niższą wartość kapitału, niż to ma miejsce w rzeczywistości. Realne znaczenie tego podatku polegałoby zatem na obciążeniu dodatkowym osób zamożnych.

Ci ekonomiści, którzy uważają, że gospodarstwo narodowe sierpi od nadmiaru zasobów kapitałowych, kładą szczególny nacisk na finansowe rezerwy przedsiębiorstwa, pragnąc część z nich użyć na przymusową pożyczkę. Fundusze amortyza-

cyjne większości przedsiębiorstw przemysłowych są niedostateczne na to, aby sfinansować inwestycje. Ukryta danina kapitałowa, będąca wynikiem spadku wartości pieniądza szczególnie dotknęła rezerwy poszczególnych zakładów.

Finansowa sytuacja wielu dobrze postawionych przedsiębiorstw jest w rzeczywistości gorsza, niż może one same sądzić. Chociaż płynność ich wydaje się dostateczna stanie się ona zapewne iluzoryczna, skoro warunki pozwolą na utrzymanie normalnych zapasów; wtedy bowiem okaże się, że rezerwy przedsiębiorstwa nie pozwalają na utrzymanie i odnawianie materialnych aktywów bez uciekania się do nowych pożyczek. Wobec tych trudności wydaje się niedorzecznością traktowanie tych niedostatecznych rezerw jako inflacyjnego zapasu i nawoływania do darkońskich środków. Nie można natomiast odmówić słuszności pogładowi, iż większość tych rezerw nie może być wydana korzystnie jeszcze przez dłuższy okres czasu. Ale jak odbija się ich ujemny wpływ na gospodarstwie? Nadwyżka popytu nad podażą np. maszyn i urządzeń technicznych nie prowadzi do powiększenia się niewykonanych inwestycji, jak to się dzieje w dziedzinie robót publicznych, i w rzeczywistości powoduje jedynie odległe terminy dostaw. Sytuacja jest niekorzystna już przez sam fakt, że nie możemy przeprowadzić renowacji zużytych urządzeń w zakładach w tempie szybszym niż dotychczas. Nic nie przemawia zatem na korzyść tworzenia nowych przeszkód finansowych na drodze renowacji lub uzupełnienia zbyt małych zapasów.

Błędne jest więc mniemanie, że daniny kapitałowe lub przymusowe pożyczki byłyby odpowiednim zabiegiem w naszych niedomaganiach. Ponadto środki te nie mogłyby być wprowadzone szybko w życie. Byłoby więc rzeczą godną pochwały,

gdyby minister skarbu stanowczo odrzucił plany uciekania się do takich środków.

Pozostawiając na uboczu program wydatków inwestycyjnych, nasuwa się tu wniosek, że właśnie nasze ustawodawstwo skarbowe, wpływające na poziom realnych dochodów, wymaga pewnych zdecydowanych posunięć. Trudności polityczne przy ustaleniu zasad postępowania, które byłyby zgodnie przyjęte przez powszechną opinię, są bez wątpienia ogromne. Zmniejszenie funduszu amortyzacyjnego doprowadzi bez wątpienia do poważnych powikłań. Abstrahując jednak od tych trudności, można stwierdzić, że polityka finansowa, jaką należałoby prowadzić, prawdopodobnie wymagałoby chwilowego wyrzeczenia się trwającej już od kilku lat akcji, mającej na celu równomierny rozdział dochodu realnego. Czy należy uważać to za przeszkodę, której nie można pokonać? W najbardziej nawet celowych zamierzeniach chwilowe porażki są często nie do uniknięcia. W rzeczywistości gospodarcze równouprawnienie jest szybciej i lepiej realizowane w Wielkiej Brytanii, niż gdzie indziej.

Wzrastający ciągle fundusz aprowizacyjny jest główną przeszkodą, którą musimy odważnie usunąć. Stałe zasilenie funduszu aprowizacyjnego, celem zachowania na niezmiennym poziomie indeksu kosztów utrzymania, wtedy, kiedy płace mają tendencję rosnącą, jest zgoła rzeczą niemożliwą.

Do tego stanu rzeczy doszliśmy stopniowo, nie uświadamiając sobie dostatecznie jasno jego skutków. Stabilizacja kosztów utrzymania podczas wojny była niezbędną; miała bowiem wyrównać niekorzystny poziom płac nominalnych. Obecnie warunki zmieniły się zasadniczo. Powojenna polityka gospodarcza sprowadza się (przynajmniej teoretycznie) do zapewnienia

wzrostu realnych dochodów przy równocześnie zmniejszającym się dopływie towarów i usług. Oczywiście, jest to nieosiągalne; nie można również zapominać, że tego rodzaju wysiłki nadwyrężają mechanizm finansowy. A to stanowi właśnie zagadnienie centralne w problemie nadmiernej siły nabywczej.

UPRZEMYSŁOWIENIE SOCJALISTYCZNE I KAPITALISTYCZNE

Na podstawie artykułu E. Granowskiego

Mirowoje Choziastwo i Mirowaja Folitika Nr.9, 1947 r.

Trzy dziesięciolecia istnienia państwa socjalistycznego wykazały ogromną przewagę ustroju społecznego ZSRR w porównaniu z ustrojem kapitalistycznym w dziedzinie uprzemysłowienia kraju. Przewaga ta wynika nie tylko z faktu, że władza należy w ZSRR do narodu, że panuje tam niepodzielnie społeczna własność środków produkcji oraz planowe prowadzenie gospodarki, źródłem jej bowiem jest także systematyczne polepszanie się sytuacji materialnej mas pracujących oraz zasadniczo inny, niż w ustroju kapitalistycznym stosunek do pracy.

Przewaga socjalistycznego systemu gospodarki w dziedzinie rozwoju przemysłu ujawniła się z całą jaskrawością w szybkim tempie wzrostu produkcji przemysłowej, zdolności wytwórczych i podstaw technicznych przemysłu socjalistycznego. Stworzona w ZSRR struktura przemysłu zapewnia także ugruntowanie zdolności obronnej i niezależności gospodarczej kraju, nieprzerwany wzrost dobrobytu i poziomu kulturalnego ludności. Przewaga socjalizmu w dziele rozwoju przemysłu, realizowana dzięki mądrej polityce partii Lenina - Stalina, umożliwiła w wysokim stopniu powodzenie ZSRR w rywalizacji gospodarczej ze światem kapitalistycznym oraz w rozwiązywaniu zasadniczych zadań gospodarczych kraju.

Uprzemysłowienie kapitalistyczne to proces rozwoju wielkiego przemysłu zmechanizowanego, który doprowadził do ukształtowania się współczesnych mocarstw przemysłowych kapitalistycznych i do przeobrażenia się gospodarski krajów zależnych - kolonii i półkolonii - w aneksy gospodarcze głównych krajów

kapitalistycznych. Pierwszym w sensie historycznym, przedmiotem uprzemysłowienia kapitalistycznego jest przemysł lekki.

Radziecka metoda uprzemysłowienia różni się zasadniczo od metody kapitalistycznej. Uprzemysłowienie socjalistyczne w ZSRR jest planowym rozwojem przemysłu, którego postęp jest szybszy niż w rolnictwie. Przy tym rozbudowa przemysłu ciężkiego wyprzedza stale wzrost produkcji dóbr konsumpcyjnych. Szczególnie ważną rolę odgrywa rozwój/budowy ^{przemysłu} maszyn, który jest dźwignią przemysłu ciężkiego.. Stworzenie obok przemysłu ciężkiego także własnego przemysłu maszynowego było koniecznym warunkiem zapewnienia podstaw materialnych socjalizmu w ZSRR oraz jego niezależności gospodarczej od świata kapitalistycznego. Udział produkcji przemysłowej w ogólnej produkcji krajowej ZSRR stał się dominujący, produkcja zaś dóbr inwestycyjnych zaczęła poważnie przewyższać wartość produkcji dóbr konsumpcyjnych. Z kraju rolniczego Związek Radziecki przekształcił się w kraj przemysłowy.

Jednakże proces industrializacji socjalistycznej ZSRR na tym nie został zakończony. Przemysł nadal wzrasta szybciej niż rolnictwo, produkcji zaś dóbr wytwórczych wyprzedza produkcję dóbr konsumpcyjnych. Jednocześnie uprzemysławia się rolnictwo, stając się jedną z gałęzi produkcji przemysłowej.

Industrializacja kapitalistyczna i socjalistyczna, ich cele i metody, siły motoryczne i konsekwencje społeczne różnią się między sobą zasadniczo. Cechy charakterystyczne kapitalizmu - to produkcja w celu osiągnięcia zysku, sprzeczność między produkcją a spożyciem oraz anarchia produkcji, prowadząca w rezultacie do okresowych przesileń i dysproporcji w rozwoju. Natomiast rysem charakterystycznym socjalizmu jest produkcja dla zaspokojenia potrzeb społeczeństwa, pla-

nowość i rozwój bez przesilenia. Uprzemysłowienie zatem radzieckie i kapitalistyczne wywierają wpływ, biegunowo przeciwny zarówno na sytuację mas pracujących, jak i na rozwój rynku wewnętrznego. Odmienne są również źródła środków materialnych uprzemysłowienia w obu systemach, kolejność rozwoju produkcji dóbr wytwórczych i konsumpcyjnych, a także prawa, rządzące rozmieszczeniem przemysłu.

Stalin wyjaśnił zasadniczą różnicę w pochodzeniu źródeł materialnych uprzemysłowienia kapitalistycznego i socjalistycznego. / ^{Kraje} kapitalistyczne zdobywały te środki w drodze aneksji i grabieży kolonii, nakładania kontrybucji wojennych, udzielania lichwiarskich pożyczek, wreszcie w drodze bezlitosnego wyzysku.

Ustrój radziecki, odrzucający wszelki wyzysk człowieka przez człowieka, wyłącza możliwość zabiorów i rabunków kolonialnych. Uprzemysłowienie socjalistyczne opiera się na własnych oszczędnościach, na procesach akumulacyjnych socjalistycznego kraju. Fakt ten ma ogromne znaczenie, ujawniając trwałą zdolność ustroju radzieckiego do zwiększania tempa wzrostu produkcji. Wytwarzana w kraju akumulacja środków kapitałowych, może być mobilizowana do celów uprzemysłowienia socjalistycznego dzięki temu, że wielka rewolucja październikowa wywłaszczyła właścicieli ziemskich i kapitalistów, przekazując ziemię, przemysł i banki na własność narodu. Powiększanie akumulacji na cele uprzemysłowienia socjalistycznego osiągnięte jest przez wzrost wydajności pracy, oszczędność wydatków materialnych na jednostkę wytwórczości i obniżenie jej kosztu własnego.

Uprzemysłowienie kapitalistyczne rozpoczyna się od rozbudowania przemysłu lekkiego. Dopiero po upływie kilku dekad od rozpoczęcia procesu industrializacji przemysł

ciężki zaczyna odgrywać decydującą rolę w rozwoju gospodarczym kraju. W przeciwieństwie do tego uprzemysłowienie radzieckie rozpoczęło się przede wszystkim od forsowania rozwoju przemysłu ciężkiego. Miało to wyjątkowe znaczenie dla przyspieszenia industrializacji i wzmocnienia zdolności obronnej ZSRR.

Przejście przemysłu kapitalistycznego od rzemiosła, drobnej produkcji towarowej i manufaktury do wielkiego przemysłu zmechanizowanego związane było z ruiną milionów drobnych producentów oraz powstaniem ogromnej armii bezrobotnych i nędzarzy. Stopa zaś życiowa tej części rzemieślników i chałupników, która wciągnięta została do wielkiego przemysłu, również poważnie się obniżyła.

W toku uprzemysłowienia socjalistycznego ma miejsce uspołecznienie drobnej produkcji przemysłowej metodami spółdzielczości socjalistycznej. Organizacja spółdzielców-wytwórców, otrzymując od państwa pomoc w postaci narzędzi, materiałów itd. oraz wykonując zatwierdzone przez państwo plany, stają się częścią jednolitego systemu socjalistycznej produkcji przemysłowej.

Gospodarkę kapitalistyczną charakteryzuje pogłębiająca się nierównomierność rozmieszczenia przemysłu w poszczególnych krajach i w poszczególnych jego ośrodkach: Przeważającą część produkcji przemysłowej świata kapitalistycznego skupia się w kilku najważniejszych krajach kapitalistycznych.¹⁾ Pozostałe części świata kapitalistycznego - a przede wszystkim zależne kraje kolonialne i półkolonialne - stanowią "aneksy rolnicze" i rynki zbytu dla przemysłów głównych krajów kapitalistycznych. Przemysł przetwórczy jest przy tym oderwany tery-

1) W r. 1928 produkcja USA, Wielkiej Brytanii, Francji, Niemiec, Włoch i Japonii wynosiła 82,2%, a w r. 1935 - 77,7% całej wytwórczości przemysłowej świata kapitalistycznego.

terialnie od źródeł surowców.

W ZSRR, przeciwnie, rozmieszczenie przemysłu odbywa się równomiernie, na zasadzie zbliżenia przemysłu do źródeł surowców i okręgów spożycia, zespolonego rozwoju podstawowych rejonów gospodarczych, poddźwignięcia gospodarczo okręgów zaccfa-nych, przede wszystkim - republik narodowościowych.

Zwycięstwo, osiągnięte przez narody, miłujące wolność nad hitlerowskimi Niemcami w drugiej wojnie światowej, doprowadziło do istotnych zmian we wzajemnym stosunku sił zarówno na arenie międzynarodowej jak i wewnątrz poszczególnych państw. Wzrosły siły demokracji, zmalały siły reakcji. Potwierdzeniem tego procesu jest przejście szeregu krajów Wschodniej i Środkowej Europy - Jugosławii, Bułgarii, Polski, Czechosłowacji, Albanii - na drogę nowej, prawdziwej demokracji, a także zmiany, jakie zaszły w tym kierunku w szeregu innych krajów, przede wszystkim w Rumunii i na Węgrzech. Demokratyzacja krajów Wschodniej i Środkowej Europy stworzyła nowe, szersze możliwości dla ich uprzemysłowienia. Konsekwentna, demokratyczna reforma rol- na, likwidująca pozostałości feudalne, nacjonalizacja najważ- niejszych gałęzi przemysłu, opartych przed drugą wojną świa- tową, przez monopole i kapitał zagraniczny oraz usunięcie hamul- ców, uniemożliwiających rozwój przemysłu, w postaci kapitału obcego - oto etapy, prowadzące kraje nowej demokracji do socjali- stycznego uprzemysłowienia. Jednocześnie szybko postępujący wzrost rynku wewnętrznego, zasadnicze przemiany polityczne, a w konsekwencji zasadniczo inny niż przy panowaniu monopolu sto- sunek robotników do produkcji, wreszcie przejście do planowych metod prowadzenia gospodarki i poważne uniezależnienie jej w ten sposób od cyklicznych zmian w światowej gospodarce kapi- talistycznej - są dalszymi czynnikami, stwarzającymi trwałe moż- liwości dla rozwoju procesów industrializacji we wspomnianych krajach demokratycznych.

Wielka Październikowa rewolucja socjalistyczna, kładąc kres ustrojowi burżuazyjno-ekszarnicznemu i zależności od obcego kapitału, usunęła przeszkody hamujące rozwój przemysłowy Rosji. W ciągu krótkiego - w skali historycznej - okresu Związek Radziecki przekształcił się z zacofanego kraju rolniczego w postępowy kraj przemysłowy; stworzył możliwości materialne, niezbędne dla czynnej obrony i zwycięstwa nad wrogiem tak potężnym, jakim były Niemcy hitlerowskie.

Tempo wzrostu produkcji przemysłowej w ZSRR nie ma sobie równego w historii. W ciągu 25-lecia 1913-1938 produkcja przemysłowa USA wzrosła o 22,7%, Anglii - o 33,6%, produkcja Francji zmalała o 6,2%. Natomiast produkcja brutto w ZSRR obliczona w cenach 1926/27 r., wzrosła w okresie 1913-1940 z 16,2 do 137,5 milrd. rubli, czyli zwiększyła się 8,5 krotnie. W rzeczywistości cały ten przyrost przypada na ostatnie lat 14, tj. na okres od roku 1927 do 1940, ponieważ poziom produkcji r. 1913 po gwałtownym załamaniu się w okresie pierwszej wojny światowej, interwencji zagranicznej i wojny cywilnej - osiągnięty został w przemyśle radzieckim dopiero w r. 1926. Wyjątkowo wysokie tempo wzrostu przemysłu spowodowało zasa niczą zmianę struktury gospodarki narodowej. Udział produkcji przemysłowej w ogólnej produkcji kraju wzrósł z 42,1% w r. 1913 do 77,4% w r. 1937.

Do walki o wysokie tempo rozwoju przemysłu pod kierunkiem partii komunistycznej i rządu radzieckiego wciągnięte zostały miliony pracowników ZSRR. Masowy poryw patriotyczny wszystkich pracujących, ruch stachanowski, współzawodnictwo socjalistyczne - stanowią olbrzymią siłę, która wyzwala potencjalne możliwości realizowania w tak szybkim tempie rozwoju kraju; możliwości te wynikają z samej natury ustroju radzieckiego.

Przeciętne roczne tempo przyrostu wolumenu produkcji przemysłowej wyniosło w ZSRR w okresie od 1928 do 1936 roku 22%, a w ciągu trzech lat trzeciej pięcioletki (1938-1940) - około 13%. Przy pewnym obniżeniu tempa wzrostu zwiększały się jednak absolutne rozmiary przyrostu produkcji. Przeciętny roczny przyrost produkcji, wyrażony w cenach stałych, wzrastał jak następuje: w ciągu pierwszej pięcioletki wynosił on 5.478 miln. rubli, w ciągu drugiej - 10.438 miln. rubli, w ciągu trzech lat trzeciej pięcioletki - 14.316 miln. rubli. Tempo wzrostu produkcji przemysłowej ZSRR wielokrotnie przewyższa tempo krajów zagranicznych. W okresie 193- 1936 przeciętny roczny przyrost wolumenu produkcji wyniósł w USA 1,7%, w Angli 0,3% w Niemczech 0,5%, a we Francji nastąpiło nawet obniżenie produkcji, wynoszące przeciętnie rocznie 0,1%. W USA w najpomyślniejszym dla tego kraju okresie, tj. od roku 1924 - 1929 przeciętny roczny przyrost produkcji przemysłowej wyniósł tylko 4,9%. W następnym pięcioletniu 1929 - 1934 widzimy w USA obniżenie się produkcji, wynoszące rocznie przeciętnie 8,1%.

Rozwój przemysłu w okresie pięcioletek stalinowskich wprowadził ZSRR do pierwszego szeregu mocarstw przemysłowych. W końcu drugiej pięcioletki ZSRR zajmował pod względem wolumenu produkcji przemysłowej pierwsze miejsce w Europie i drugie miejsce w świecie, ustępując jedynie USA. Udział ZSRR w światowej produkcji przemysłowej wzrósł z 2,6% w r. 1918 do 13,7% w r. 1937. Pod względem wielkości produkcji Związek Radziecki wyprzedził w r. 1937 Niemcy, Anglię i Francję. Produkcja przemysłowa ZSRR w r. 1937 stanowiła 117,3% produkcji niemieckiej (w r. 1913 - 17,2%), 146,4% produkcji angielskiej (w r. 1913 - 22,0%) i 238,1% produkcji francuskiej (w r. 1913 - 40,3%). W tymże roku 1937 produkcja brutto ZSRR wyniosła 32,7% produkcji USA - największego kraju przemysłowego świata (podczas, gdy w r. 1913 tylko 6,9%).

Po upływie trzech i pół lat trzeciej pięcioletki potęga przemysłowa ZSRR wzrosła jeszcze bardziej. W okresie 1938-1940 produkcja brutto ZSRR zwiększyła się w porównaniu z r.1937 o 44%, a w pierwszej połowie 1941 r. uwiłdocił się dalszy poważny wzrost.

Zmiany w strukturze przemysłu w okresach pięcioletek stalinowskich odpowiadały zasadniczym gospodarczo-politycznym zadaniom ZSRR, którymi były: uprzemysłowienie i przebudowa socjalistyczna rolnictwa, zapewnienie krajowi niezaleźności gospodarczej, wzrost dobrobytu materialnego mas pracujących, a jednocześnie ugruntowanie zdolności obronnej kraju. Zadania gospodarcze i potrzeby obrony w jednakowej mierze wymagały najwyższego tempa wzrostu produkcji dóbr wytwórczych (t.zw.grupa A). W granicach zaś grupy "A" najwyższego napięcia wymagał rozwój przemysłu budowy maszyn, przemysłu chemicznego i energetycznego. Jednocześnie tempo rozwoju przemysłu eksploatacyjnego surowców i paliw, a przede wszystkim hutnictwa, przemysłu węglowego i naftowego oraz rolnictwa i przemysłu spożywczego, musiało zapewnić ciągłość rytmu pracy całego aparatu gospodarki masowej, zaspokojenie potrzeb obrony i ludności oraz stworzenie rezerw materiałowych i surowcowych.

Produkcja brutto dóbr wytwórczych wzrosła w r. 1940 wobec 1913 r. 15,54-krotnie, produkcja dóbr spożywczych - 4,96 razy. Trzykrotnie wyższe tempo wzrostu w grupie "A", spowodowało radykalną zmianę w podziale produkcji według kryterium jej przeznaczenia gospodarczego. Udział grupy "A" w ogólnej produkcji wzrósł w r.1940 do 61,1% wobec 33,3 w r.1913.

Szybkie tempo uprzemysłowienia socjalistycznego i rozwoju wszystkich dziedzin gospodarki społecznej ZSRR oraz stworzenie podstaw do aktywnej obrony kraju osiągnięte zostało dzięki radzieckiej metodzie uprzemysłowienia. Jak wyjaśnia Stalin²⁾ właściwości tej metody polegają na tym, że proces industriali-

2) Mowa, wygłoszona na zebraniu przedwyborczym w Moskwie dn.9.2.1946.

zacji rozpoczął się w ZSRR id rozwoju przemysłu ciężkiego, w przeciwieństwie do krajów kapitalistycznych, w których proces ten objął najpierw przemysł lekki, a przede wszystkim - włókienniczy. Radziecka metoda uprzemysłowienia kraju umożliwiła poważne skrócenie czasu, niezbędnego dla stworzenia przemysłu ciężkiego, w porównaniu z głównymi krajami kapitalistycznymi, w których proces ten wymagał kilku stuleci.

Przewaga metody radzieckiej uwydatniła się zwłaszcza na przykładzie rozwoju hutnictwa.

Produkcja surowki wynosiła w ZSRR w 1930 r. 4,2 miln. ton, w roku zaś 1940 - 15 miln. ton. W Stanach Zjednoczonych A.P., gdzie hutnictwo rozwijało się szybciej niż we wszystkich innych krajach kapitalistycznych, wzrost produkcji surowki z 4,14 miln. ton do 15,8 miln. ton wymagał okresu dwudziestoletniego (1881-1901). W Niemczech ten sam wynik osiągnięty został w ciągu lat 24. W roku 1887 wyprodukowano przeszło 4 miln. ton surowki wobec 15 miln. ton w r. 1911. Anglia po raz pierwszy wyprodukowała 4 miln. ton surowki w r. 1863, maksymalny zaś swój poziom produkcji hutniczej - 8,2 miln. ton - osiągnęła dopiero w r. 1940. Ilość ta stanowi zaledwie nieco więcej niż połowę produkcji surowki w ZSRR w tymże roku.

Przeciętne roczne tempo wzrostu produkcji surowki, stali i wydobycia węgla kamiennego było w ZSRR znacznie wyższe, niż w jakimkolwiek kraju kapitalistycznym świata w najbardziej pomyślnych dla kapitalizmu okresach rozwoju gospodarczego.

Uprzemysłowienie socjalistyczne stworzyło niezależność gospodarczą ZSRR w zakresie dóbr wytwórczych, najważniejszych surowców, dóbr konsumcyjnych, produktów chemicznych i innych towarów. Niezmiernie ważną rolę w dziele uprzemysłowienia i zdobycia niezależności gospodarczej ZSRR odegrał monopol handlu zagranicznego. Umożliwił on podporządkowanie

przywozu i wywozu najważniejszym zadaniem gospodarczo-politycznym, stojącym w różnych etapach przed krajem.

Szczególnie doniosłe znaczenie z punktu widzenia niezależności gospodarczej i zdolności obronnej miał dla ZSRR rozwój przemysłu budowy maszyn. Wytwórczość tego przemysłu (z budową maszyn wojennych łącznie lecz bez obróbki metali) już w 1937 r. wyniosła 22,1 milrd. rubli według cen z 1926/27 roku i stanowiła 143,2% odpowiedniej wytwórczości Niemiec. W ciągu trzylecia 1938-1940 produkcja brutto przemysłu budowy maszyn i obróbki metali w ZSRR wzrosła o 76%, wynosząc w 1940 r. 48,4 milrd. rubli według cen z roku 1926/27. Poziom, osiągnięty w 1937 r., został poważnie przekroczony w okresie, poprzedzającym wybuch wojny. Pod względem udziału wytwórczości przemysłu budowy maszyn i obróbki metali (35,2% ogólnej wytwórczości przemysłowej brutto) ZSRR zajął pierwsze miejsce w świecie.

Struktura radzieckiego przemysłu budowy maszyn jest wyjątkowo wielostronna. Już w połowie piątej pięciolatki osiągnięta została całkowita niezależność ZSRR pod względem wyposażenia technicznego. ZSRR mógł wykonywać u siebie wszelkie typy maszyn, niezbędnych dla gospodarki narodowej i obrony kraju.

W r. 1913 udział importu (po potrąceniu wpływów z obrotu uszlachetniającego) w zaspokojeniu potrzeb gospodarki narodowej w zakresie wyposażenia technicznego wyniósł 43,6%. W roku 1937 odsetek ten zmalał do 0,9%. Nadto - ZSRR sam zaczął wywozić zagranicę niektóre swoje wyroby z dziedziny sprzętu technicznego. W ten sposób, jeśli chodzi o przemysł budowy maszyn - stanowiący najważniejszy element dóbr inwestycyjnych - zapewnione zostały warunki, niezbędne dla rozwoju wytwórczości w całej gospodarce narodowej, a jednocześnie za-

gwarantowane możliwości szybkiego wyposażenia armii radzieckiej w nowoczesny sprzęt wojenny.

Wobec różnorodności produkcji w przemyśle budowy maszyn jego potencjał wytwórczy mógł być na wielką skalę wykorzystany do produkcji na potrzeby wojenne.

Bardzo doniosłe znaczenie dla zdolności obronnej ZSRR miało stwórczenie w okresie pięcioletnich planów stalinowskich potężnego, opartego na najnowszej technice, przemysłu chemicznego. Już w r. 1936 przeszło 95% całej produkcji przemysłu chemicznego przypadało na zakłady, zbudowane po przekrobie październikowym. Radzieckie zakłady przemysłu chemicznego otrzymały zupełnie nowe typy wyposażenia technicznego. W wielu dziedzinach zastosowane zostały nowoczesne metody produkcji. Poważne postępy, dokonane w dziedzinie mechanizacji ładowania i transportu surowców, usprawniły ruch wewnętrzny zakładów przemysłowych. Wielkie osiągnięcia zanotowane w dziedzinie prac zespołów fabrycznych nad zużytkowaniem odpadków - przede wszystkim w koksowaniu i w przetwórstwie metali kolorowych. Wysoki poziom rozwoju ważnych z punktu widzenia obrony kraju działów przemysłu chemicznego umożliwił wyjątkowo szybki rozwój produkcji amunicji w czasie wojny (niemal czterokrotny wzrost w ciągu pierwszych trzech lat) oraz sprawnie funkcjonujące zaopatrzenie przemysłu wojennego i armii radzieckiej w materiały wybuchowe i szereg innych niezbędnych produktów.

Forsownie rozwijany przemysł dóbr wytwórczych zapewnił wysokie tempo wzrostu całego przemysłu, rolnictwa i komunikacji oraz wytwórczości dóbr konsumcyjnych. Szybki wzrost produkcji dóbr wytwórczych jak: żelaza i stali, energii elektrycznej, materiałów budowlanych oraz artykułów chemicznych tworzył materialną podstawę dla przyspieszenia tempa wytwórczości wszystkich gałęzi gospodarki narodowej ZSRR.

W toku uprzemysłowienia socjalistycznego stworzone zostały liczne kadry wykwalifikowanych robotników, majstrów, techników i inżynierów.

Liczba robotników, pracowników administracyjnych oraz personelu technicznego w przemyśle radzieckim wzrosła w okresie od roku 1928 do 1938 niemal trzykrotnie. W 1940 r. ogólny stan zatrudnienia w ZSRR wyniósł 30,4 milionów, z czego około 40% przypadało na przemysł.

Uprzemysłowienie socjalistyczne najściślej związane jest z rewolucją kulturalną, dokonaną w ZSRR. Liczba uczniów we wszystkich typach i stopniach szkół wyniosła w roku 1938, 39 47,4 mln. osób, czyli 25% ludności. Tak olbrzymiego procentu uczących się osób nie zna żaden kraj kapitalistyczny.

x x x

Dwie trzecie zespołów produkcyjnych Rosji przedrewolucyjnej skupione było w okręgach centralnych, w Petersburgu i na terenach lewobrzeżnej Ukrainy. Na całą zaś wschodnią część kraju, łącznie z okręgiem Uralu, przypadało zaledwie 9% całej wytwórczości przemysłowej. Ogromne bogactwa naturalne Uralu, Syberii, Kazachstanu, Azji Środkowej wykorzystane były zaledwie w nieznacznym stopniu. Wschodnie i północne okręgi Rosji były pod względem gospodarczym niezmiernie zacofane.

Likwidacja odziedziczonego po caracie bardzo nieracjonalnego rozmieszczenia przemysłu rozpoczęła się już w pierwszych latach istnienia rządu radzieckiego.

Za podstawę socjalistycznej lokalizacji przemysłu przyjęta została zasada zbliżenia przemysłu do źródeł surowca i paliwa. Jako zasadę przyjęto, aby plan rozwoju gospodarczego kraju obejmował "racjonalne rozmieszczenie przemysłu w Rosji z punktu widzenia bliskości surowców i możliwie najmniejszych strat pracy podczas przechodzenia od surowca do wszystkich ko-

lejszych faz obróbki półfabrykatów aż do gotowego wyrobu".³⁾

Racjonalne rozmieszczenie przemysłu obejmuje również zbliżenie przemysłu do ośrodków zbytu. Obie te zasady - zbliżenia przemysłu do źródeł surowców i rejonów zbytu - znalazły swój wyraz w decyzji XVIII zjazdu Wszechzwiązkowej Partii Komunistycznej o rozwoju zespołowym głównych okręgów gospodarczych ZSRR. Decyzja ta oznacza zorganizowanie, głównie w oparciu o miejscowe zapasy surowców i źródła energetyczne, wydobywania paliwa, wytwórczości materiałów budowlanych, nawozów sztucznych, wytworów przemysłu lekkiego i spożywczego, najważniejszych produktów rolniczych oraz innych trudnych do przewożenia artykułów w skali, wystarczającej do zaspokojenia potrzeb danych okręgów gospodarczych. Przy takiej organizacji gospodarki odpada konieczność dokonywania nieracjonalnych i dalekich przewozów surowca, paliwa, materiałów budowlanych i przedmiotów masowego spożycia.

Zespołowy rozwój gospodarki nie oznacza bynajmniej, że poszczególne okręgi gospodarcze zamykać się mają we własnych granicach i wyrzekać współpracy międzyokręgowej. Gospodarcze okręgi ZSRR są ściśle ze sobą związane i zgodnie uczestniczą w wykonywaniu jedynego narodowo-gospodarczego planu kraju. Zadanie poszczególnych zespołów polega na tym, ażeby po wyeliminowaniu zbędnych lub zbyt dalekich przewozów, przy możliwie najpełniejszym wykorzystaniu zasobów miejscowych, połączyć ze sobą poszczególne okręgi w sposób, najbardziej ^{racjonalny} gospodarczo/zapewniający maksymalną wydajność pracy społecznej.

Problem racjonalnego, socjalistycznego rozmieszczenia przemysłu rozwiązany został w toku wykorzystania pięcioletnich planów stalinowskich dzięki fersowaniu rozwoju przemysłu na wschodnich obszarach Związku Radzieckiego. Wysiłki te sprawiły,

3) Lenin. Dzieła, t. XXII, str.434.

że przemysł okręgów wschodnich rósł szybciej, niż przemysł ZSRR w całości. W efekcie spowodowało to poważny wzrost udziału okręgów wschodnich w ogólnej produkcji przemysłowej kraju.

Uprzemysłowienie okręgów wschodnich stanowiło wielki etap w podjętym dziele nad bardziej równomiernym rozmieszczeniem przemysłu w kraju i rozwojem gospodarki republik narodowościowych. Jego bezpośrednim następstwem było umożliwienie wciągnięcia do procesów wytwórczych nowych wielomilionowych mas ludzkości, silny wzrost ich aktywności gospodarczej, dobrobytu i poziomu kulturalnego. Uprzemysłowienie republik narodowościowych sprzyjało konsolidacji ~~narodowo~~-politycznej i ugruntowaniu przyjaźni narodów radzieckich.

Uprzemysłowienie okręgów wschodnich sprzyjało jednocześnie spotęgowaniu zdolności obronnej ZSRR. Szczególnie wyraźnie zaznaczyło się to w tym okresie wojny, gdy wskutek okupacji znacznej części Rosji europejskiej okręgi wschodnie odegrały decydującą, rzeczywiście historyczną rolę w techniczno-bojowym zaopatrzeniu frontu i przygotowaniu ostatecznego zwycięstwa nad wrogiem.

Dzięki zorganizowaniu we właściwym czasie drugiej bazy opałowo-energetycznej oraz metalurgicznej na wschodzie kraj ~~nasz~~ uniknął poważnych komplikacji gospodarczych po przejściowej stracie południowego okręgu węglowo-metalurgicznego. Istnienie na wschodzie przemysłu budowy maszyn oraz wojennego poważnie przyspieszyło moment uruchomienia przedsiębiorstw, przeniesionych z terenów okupowanych i przyfrontowych oraz zapewniło ciągłość zaopatrzenia armii radzieckiej w broń i sprzęt wojenny w okresie, gdy ewakuowane zakłady przemysłu wojennego nie mogły być jeszcze uruchomione w swoich nowych siedzibach. Dzięki zatem przyspieszeniu rozwoju przemysłu w okręgach wschodnich umożliwione zostało rozwiązanie problemu ugruntowania mocy gospodarczej i wojennej ZSRR. Istnienie wielkich bogactw natu-

ralnych na wschodzie sprzyjało oczywiście rozwiązaniu tego problemu i odegrało ważną rolę w odniesionym zwycięstwie. Lecz źródło siły, zmobilizowanej w tym celu, leży nie w samych bogactwach naturalnych, ale w socjalistycznym sposobie produkcji, który pozwolił racjonalnie je wykorzystać.

x x x

Druga Wojna Światowa postawiła przed rządem radzieckim niezmiernie trudne zadanie przebudowy przemysłu celem przystosowania go do potrzeb wojennych. Zadanie to polegało na:

1) przedstawieniu przemysłu na produkcję wojenną, co było związane ze zmianą specjalizacji przedsiębiorstw i dotychczasowych zasad dystrybucji - na korzyść przemysłu wojennego - zdolności wytwórczych, funduszy obrotowych i siły roboczej;

2) przeniesieniu baz przemysłowych na wschód i w rejon dorzecza Wołgi;

3) rozwijaniu nadal przemysłu wojennego i ciężkiego na podstawie tworzenia nowych potencjałów wytwórczych w okręgach wschodnich oraz przez lepsze wykorzystanie czynników produkcji w zakładach już istniejących. Dokładano także wszelkich starań, aby udoskonalić jakość produkcji, a przede wszystkim zwiększyć jej przydatność bojową.

Dzięki zaletom radzieckiego systemu gospodarczego, mądrym kierownictwu partii oraz bohaterstwu i stanowisku mas pracujących zadania te zostały szybko i pomyślnie rozwiązane.

Postępy przemysłu radzieckiego w dziedzinie zaspokojenia codziennych wymagań obrony i gospodarki narodowej w latach wojny ożyznianej są najbardziej wyrazistym wskaźnikiem przewagi socjalistycznego ustroju gospodarczego i państwowego nad ustrojem kapitalistycznym. Uspołeczniona własność narzędzi

produkcji, planowe metody gospodarki, wypielęgnowany w ciągu dziesięcioleci patriotyzm mas pracujących, niezawodne kierownictwo partii komunistycznej, umożliwiło stworzenie i zorganizowanie szybko rosnącej gospodarki wojennej w okresie krótszym i w skali o wiele pełniejszej, niż w jakimkolwiek innym z walczących krajów. Fakt ten miał wagę niezwykłą, gdyż stał się w czasie wojny czynnikiem decydującym. Jak najpoważniejszą rolę w przebiegu drugiej wojny światowej odegrało zmobilizowanie we właściwym czasie potencjału gospodarczego przez Związek Radziecki, stwierdza w jednym ze swych przemówień premier Stalin.³⁾

Przytoczone przezeń dane statystyczne z zakresu produkcji najważniejszych gałęzi przemysłu nie tylko potwierdzają fakt, że partia komunistyczna zdołała należycie wykorzystać stworzone możliwości materialne, celem rozwinięcia produkcji wojennej w takim stopniu, aby zapewnić dostateczne zaopatrzenie Armii Czerwonej w niezbędny sprzęt wojenny; ilustrują one także wysuniętą już poprzednio tezę Stalina, że "ustrój radziecki okazał się nie tylko najdoskonalszą formą gospodarczego i kulturalnego rozwoju kraju w latach pokoju, lecz również najdoskonalszą formą mobilizacji wszystkich sił narodu ku odparciu wroga w czasie wojny."⁴⁾

Przytoczone przez Stalina dane o produkcji broni i sprzętu wojennego świadczą o ogromnych osiągnięciach państwa radzieckiego w dziele wykorzystania materialnych zasobów kraju. Wzrost produkcji na potrzeby wojenne ZSRR w ostatnich latach wojny, w porównaniu z poziomem produkcji broni i sprzętu bojowego w Rosji carskiej w okresie pierwszej wojny światowej był wielo-

3) Przemówienie na zebraniu przedwyborczym okręgu stalinowskiego w Moskwie w dniu 6 lutego 1946 r.

4) J. Stalin. O wielkiej wojnie ojczyźnianej Związku Radzieckiego. Gospolitizdat, m. 1946, str. 106.

krotnie większy, niż wzrost wytwórczości żelaza w tymże czasie. Rosja przedrewolucyjna, posiadając ~~złoty~~ wielkie zasoby żelaza i paliw, uważała się niezdolną - z wielu przyczyn, a przede wszystkim wskutek słabo rozwiniętego przemysłu wojennego i maszynowego - do wykorzystania istniejących zasobów na cele niezbędnego uzbrojenia. Rosja przedrewolucyjna posiadała niewyczerpane rezerwy ludzkie, które po odpowiednim wykształceniu mogłyby być wykorzystane w przemyśle wojennym. W rzeczywistości jednak brak siły roboczej, a szczególnie robotników kwalifikowanych był w latach 1915-1917 dużą przeszkodą w rozwoju przemysłu wojennego.

Niedostateczne wykorzystanie możliwości surowcowych oraz rezerw pracy ludzkiej w okresie pierwszej wojny światowej było następstwem zacofania gospodarczego kraju oraz hamującego wpływu ówczesnego ustroju i jego nadludówki politycznej - caratu.

Przewaga radzieckiego ustroju społecznego, w dziele mobilizacji zasobów krajowych do obrony kraju ujawniła się nie tylko przez porównanie z zacofaną politycznie i gospodarczo Rosją carską, lecz również i w zestawieniu z tak wysoko rozwiniętym krajem kapitalistycznym, jak współczesna Wielka Brytania.

W okresie drugiej wojny światowej Anglia - której udało się uniknąć inwazji wroga dzięki temu, że ZSRR przyjął na siebie główne uderzenie faszystowskiej maszyny wojennej - miała do swej dyspozycji większe zasoby metali czarnych i kolorowych oraz węgla, niż ZSRR wobec przejściowej utraty swej bazy węglowo-metalurgicznej w dorzeczu Donu. Lecz Anglia nie potrafiła w dostatecznym stopniu uruchomić swych zapasów, skutkiem czego jej produkcja wojenna była kilkakrotnie mniejsza niż w ZSRR.

Egoistyczne interesy przedsiębiorstw i monopolii kapitalistycznych powodowały odciąganie na cele uboczne znacznej części zasobów gospodarczych Wielkiej Brytanii, które mogłyby być zużytkowane do spotęgowania obrony państwa. Wyraziło się to zarówno w niezupełnym przestawieniu przemysłu na produkcję wojenną, jak i w zbyt małym rozmiarze - w porównaniu z potrzebami wojny - nowych inwestycji przemysłowych. Wielka Brytania nie mogła zatem rozwinąć swego przemysłu wojennego w należytej skali. W tym stanie rzeczy była ona zmuszona, niezależnie od dostaw amerykańskich z tytułu umowy pożyczkowo-dzierżawnej w wysokości 15 mld. dolarów, kupować broń zagranicą, płacąc za nią swymi wkładami zagranicznymi i ograniczając w ten sposób swoje możliwości płatnicze.

x x x

W okresie drugiej wojny światowej ze szczególną siłą ujawniła się przewidująca polityka państwa ~~was~~ Stalina. Wysokie tempo uprzemysłowienia socjalistycznego, wysunięcie na pierwszy plan forsownego rozwoju przemysłu ciężkiego, kolektywizacja i rekonstrukcja techniczna gospodarki rolnej, leninowsko-stalinowska polityka rozmieszczenia zakładów wytwórczych kraju, przysposobienie szerokich kadr pracowniczych - wszystko to stanowiło niezbędne elementy, składające się na zwycięstwo, a wypracowane jeszcze w toku poprzednich pięciolatek stalinowskich. Elementy te stworzone zostały dlatego, że partia bolszewików i rząd radziecki wychodziły zawsze z założeń, mających na celu tak wzmożenie siły gospodarczej jak i obronnej ZSRR.

Dalekowzroczna polityka kierownictwa partii umożliwiła, pomimo ogromnych wydatków, związanych z prowadzeniem ^{wojny} /, wydzielanie jeszcze podczas jej trwania dziesiątek miliardów rubli na odbudowę zniszczeń w wyzwolonych okręgach, na budowę przed-

siębiorstw, których efekt gospodarczy urzeczywistniał się głównie już po wojnie oraz na przysposobienie nowych kadr pracowni-
czych. Znalazła w tym swój wyraz jednocześnie potęga państwa
radzieckiego oraz przewaga ustroju socjalistycznego. I jeśli
dziś Związek Radziecki kroczy zwycięsko drogą realizacji nowej
pięcioletki powojennej, to niemałą rolę odegrały tu prace nad
umocnieniem podstaw powojennego rozwoju gospodarczego, wykonane
jeszcze w latach wojny według koncepcji i pod kierownictwem Sta-
lina.

Wskutek barbarzyńskich zniszczeń, dokonanych przez Niem-
ców w okręgach przejściowo okupowanych, Związek Radziecki po-
niósł ogromne straty zarówno w swej produkcji jak i potencjale
przemysłowym. W końcowym etapie powojennego planu pięciolet-
niego potencjał ten będzie nie tylko odbudowywany do poziomu przed-
wojennego, lecz znacznie go przekroczy. Dużą rolę w realizacji
tego zadania odegrać powinno wykorzystanie do celów produkcji
pokojowej zasadniczych inwestycji wojennych oraz doświadczenia
technicznego i organizacyjnego, zdobytego przez przemysł ra-
dziecki w tym ciężkim dla kraju okresie.

Podczas wojny stworzony został zupełnie nowy aparat wy-
twórczy ciężkiego i wojennego przemysłu, który jest i obecnie
w pełni wykorzystywany. W ZSRR nie ma przeciwieństwa pomiędzy
technicznymi i gospodarczymi możliwościami wykorzystania dóbr
wytwórczych. Wydatki na nowe inwestycje i rozbudowę przedsię-
biorstw, poniesione przez państwo radzieckie w czasie wojny, wy-
korzystane zostały nie tylko dla zaspokojenia potrzeb frontu,
lecz stanowią one ważny czynnik w przyspieszeniu tempa rozwoju
gospodarczego ZSRR. Pod tym względem godny jest podkreślenia
kontrast pomiędzy gospodarką ZSRR a USA, gdzie zdolność wytwór-
cza nowych przedsiębiorstw wojennych (np. w dziale przetwórstwa
metali lekkich, kauczuku syntetycznego, produktów chemicznych,

przetwórstwie czarnych i kolorowych metali) nie może być w pełni wykorzystana w okresie powojennym.

W latach wojny wszystkie typy broni i sprzętu wojennego produkowane były masowo, głównie systemem taśmowym. Przystawienie przemysłu wojennego na produkcję pokojową oznacza poważne zróżniczkowanie jej asortymentu, czyli ograniczenie masowego charakteru wytwarzania. Utrzymanie nadal tych samych metod produkcji w nowych, pokojowych warunkach, związane jest z dużymi trudnościami, które nie są jednak nieprzezwyciężalne. Jednym z zadań postawionych ZSRR przez powojenny plan pięcioletni, jest właśnie szerokie zastosowanie w obecnej produkcji zdobyczy technicznych i technologicznych, które osiągnięte zostały w czasie wojny.

Zadania, związane z przejściem do produkcji pokojowej, wymagają stworzenia nowych kadr robotniczych obok podniesienia kwalifikacji pracowników zatrudnionych. Konieczność podjęcia tej akcji tłumaczy się o wiele większym zróżniczkowaniem asortymentu produkcji pokojowej w porównaniu z wojenną, co wymaga odpowiedniego wyspecjalizowania pracowników fizycznych ⁱ personelu technicznego.

Likwidacja uciążliwych skutków wojny - zniszczeń i spustoszeń, poczynionych przez wroga - odbudowa i dalszy rozwój gospodarki narodowej ZSRR wymagają poważnych ofiar ze strony robotników, urzędników i chłopów.

"Ofiary te jednak są bez porównania mniejsze od tych, jakie ponieść muszą robotnicy i urzędnicy w krajach kapitalistycznych. Tam bowiem kapitaliści nie biorą na siebie ciężaru odbudowy powojennej, przesuając go całkowicie na barki mas pracujących. Ciężary te wyrażają się przede wszystkim w olbrzymim wzroście bezrobocia.⁵⁾ W ZSRR nie ma przesilenia gospodarczych i nie ma bezrobocia, co jest ważną zdobyczą społeczeń-

5) A. Zdanow. 29-ta rocznica Wielkiej Październikowej rewolucji socjalistycznej 1946, str. 3.

stwa radzieckiego. Trudności, które przeżywa obecnie naród radziecki, są natury przemijającej.

Przewaga radzieckiego ustroju społecznego, która ujawniła się i w warunkach wojennych i pokojowych, wielka ofiarność mas dla sprawy ogólnonarodowej, doświadczone kierownictwo partii Lenina-Stalina są rękojmią, że zadania, stojące przed narodem radzieckim w okresie powojennego pięcioletcia, będą pomyślnie wypełnione.